

BOGUSŁAW ŚLIWERSKI

PEDAGOGIKA OGÓLNA W III RZECZPOSPOLITEJ.
ZARYS NURTÓW, ORIENTACJI,
KONFERENCYJNYCH DEBAT

Studium z pedagogiki ogólnej stanowi trzecią część badań, w których koncentruję się na syntetycznym ujęciu rozwoju szkół naukowych po 1989 r., a więc w III Rzeczpospolitej. Pierwsza część analiz dotyczyła leksykograficznych źródeł pedagogiki ogólnej jako subdyscypliny nauk pedagogicznych (Śliwerski, 2025). Drugą część poświęciłem polskiej pedagogice ogólnej w okresie Polski Ludowej (Śliwerski, 2026). W niniejszym studium dokonałem analizy kilkudziesięciu rozpraw monograficznych, autorskich i zbiorowych, by ustalić charakterystyczny dla pedagogiki ogólnej jako subdyscypliny naukowej zakres zmieniającego się przedmiotu badań wraz z upływem trzech dekad. Z tego też powodu bibliografia obejmuje nie tylko cytowane rozprawy, ale także te, które stanowiły źródło obecnych badań.

Dynamiczny rozwój tej dyscypliny nauk pedagogicznych wymaga syntetycznego podejścia, gdyż w czasach rozproszenia źródeł wiedzy naukowej i coraz większej koncentracji uczonych na literaturze zagranicznej, zanika wiedza o rozwoju rodzimych badań w tym zakresie, które mają zdecydowanie szeroki i merytorycznie głęboki zakres. Zapewne osadzenie pedagogiki ogólnej w ramach obowiązującego w szkolnictwie wyższym kierunkowego kształcenia na studiach pedagogicznych sprawiło, że w akademiach i uniwersytetach ta właśnie dyscyplina stanowi warunek zatrudniania odpowiednio wykształconych kadr akademickich, a także prowadzenia w jej ramach badań naukowych.

Prof. dr hab. BOGUSŁAW ŚLIWERSKI – Akademia Pedagogiki specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, Instytut Pedagogiki, Zakład Teoretycznych Podstaw Pedagogiki i Dyskursów Edukacyjnych; adres do korespondencji: ul. Szczęśliwicka 40, 02-353 Warszawa; e-mail: boguslawswliwerski@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3875-8154>.

Artykuły w czasopiśmie dostępne są na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa – Użycie niekomercyjne – Bez utworów zależnych 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-ND 4.0)

Polska pedagogika po kolejnym, gwałtownym i radykalnie odcinającym się od socjalistycznej przeszłości formacyjnym przesileniu, stanęła przed niezwykle trudnym, ale ważnym wyzwaniem zmiany społecznej. Pozbawiona w latach 1939–1990 dostępu do literatury światowej i doświadczeń współczesnych nauk o wychowaniu, z konieczności stanęła przed dylematem: jakiej alternatywy potrzebuje polska pedagogika oraz czym(m) jest w jej strukturze pedagogika ogólna. Już od pierwszych miesięcy po zniesieniu w Polsce cenzury w 1990 r. dyskutowano, w jakim zakresie niezbędna jest ciągłość, a na ile radykalna zmiana w badaniach z powyższego zakresu? Nie wystarczało bowiem w tej kwestii sięgnięcie do niekwestionowanego dorobku polskiej myśli pedagogicznej z okresu II Rzeczypospolitej. Straty spowodowane długą, polityczną izolacją Polski od kultury zachodnioeuropejskiej i amerykańskiej wydawały się u progu lat dziewięćdziesiątych trudne do odrobienia, tym bardziej, że z braku dostępu do źródeł i nowych tekstów w niektórych ośrodkach akademickich w dalszym ciągu upowszechniano poglądy i literaturę reprezentantów ortodoksyjnej i wykluczającej inne typy dyskursów instrumentalnej pedagogiki „socjalistycznej” (zob. Hejnicka-Bezwińska, 1996; Kwieciński, Witkowski, 1990; Śliwerski, 2020; Kwiatkowska, 1994).

Wypełnił się w Polsce kryzys formacji, której istotą była autorytarna dominacja ponadprawnej struktury polimorficznej zastępującej i zarazem znoszącej funkcjonalnie państwo i długotrwale przeciwstawiającej się roszczeniom rozwojowym społeczeństwa, ale też konsekwentnie nie akceptowanej przez to społeczeństwo. Masowo i otwarcie odrzucono dominację partii=państwa „socjalistycznego” na przełomie dekad w latach 1980-1981. Przed oświatą i wychowaniem postawiło to pytania o to, jak instytucje edukacyjne i podmioty w niej uczestniczące stać się mogą uczestnikami wielkiej transformacji społecznej, spełniającej oczekiwania, nadziei i możliwości. Pedagogika w owym punkcie przesilenia, uprzednio zaadaptowana w granicach, treściach i metodach jej uprawiania do celów „socjalizmu” jako jedno z istotnych narzędzi, stanęła dość bezradna wobec tych pytań (Kwieciński, 1990, s. 5).

Faza heterogeniczności w pedagogice w Polsce przypadła zatem dopiero na lata dziewięćdziesiąte XX wieku, kiedy to straciła ona monopol na „urządzenie” człowieka i świata poprzez edukację i wychowanie socjalistyczne. Pojawiły się w polskiej pedagogice teorie należące do tradycji subiektywistycznych: teorie radykalnego humanizmu (teorie krytyczne) i interpretatywizmu (teorie fenomenologiczne i hermeneutyczne), promujące antypozytywizm

i preferujące metody idiograficzne. To także charakterystyczny dla pedagogiki intertekstualny, warunkowy, całościowy, refleksyjny, pragmatyczny i eklektyczny styl uprawiania nauki. To okres dyskutujących ze sobą i przepłatających się, ale komplementarnych wobec siebie różnych teorii i szkół naukowych, okres pomieszania języków (nauki i idei), pluralizmu teorii i dyskursów wychowania jako szansa na program odnowy wielorakości teorii pedagogicznych. W latach dziewięćdziesiątych XX wieku pojawiły się w literaturze przedmiotu pierwsze typologie teorii pedagogicznych, choć jeszcze nie mające swoich aplikacji w rozwiązaniach społeczno-edukacyjnych.

Na łamach pozjazdowego tomu w postsocjalistycznej Polsce Henryka Kwiatkowska napisała:

Na naszych oczach dokonuje się zerwanie z linearną koncepcją rozwoju. Obserwuje się „bunt przeciwko porządkowi”. Tempo przemian jest tak szybkie, że niejednokrotnie uniemożliwia przewidywanie następnego ruchu. Dla określenia tej sytuacji przyjmuje się nawet metaforę „kłącza”, szczególnego korzenia, który opiera się regulującemu naciskowi tropizmów, stąd w swym rozwoju, wydaje się nie uprzywilejowywać żadnego z kierunków, rosnąc na boki, w dół, w górę, bez widocznej regulacji. Stąd nowe rośliny wyrastają w miejscu trudnym do przewidzenia. Sytuacja końca wieków dostarcza nam wielu wydarzeń potwierdzających tę metaforę (Kwiatkowska, 1994, s. 9).

Teresa Hejnicka-Bezwińska dokonała pierwszej próby odkłamania historii oświaty i pedagogiki polskiej w latach 1944–1989 ze świadomością tego, że

[...] ten właśnie czas historyczny jest jednocześnie czasem biograficznym badaczy tego okresu i czytelników ich tekstów. Biograficzne uwikłanie w fakty, zdarzenia, procesy – dzisiaj już historyczne – ma niewątpliwy wpływ na przyjmowaną perspektywę poznawczą, a opisy, wyjaśnienia i interpretacje muszą budzić bardzo żywe emocje z powodu różnorodności owych perspektyw i ich biograficznego uwikłania (Hejnicka-Bezwińska, 1996, s. 5).

Konieczne było otwarcie dyskursu krytycznego wobec naukowców minionego ustroju a rozwijających strukturalną i ideologiczną sowietyzację polskiej pedagogiki. Hejnicka-Bezwińska demistyfikuje zatem „białe plamy” i wpisujące się w zbiorową świadomość naszego narodu fałszywe historyczne fakty, zdarzenia, procesy, mechanizmów czy interesów, jakie były realizowane przez władze doby PRL, także z udziałem pedagogów, nauczycieli

akademickich, kształtujących syndrom „homo sovieticus” (zob. Nowak, 1999; Śliwerski, 2020).

Bydgoska pedagog analizowała stan polskiej pedagogiki, w tym pedagogiki ogólnej, wskazując na konieczność prowadzenia badań, które poszerzałyby samowiedzę pedagogów o obciążeniach pozostałościami „realnego socjalizmu” w teorii i praktyce edukacyjnej w wyniku etatyzacji pedagogiki polskiej w czasach PRL. Słusznie wskazywała na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku na pojawienie się w wyniku zmian ustrojowych różnych teorii, orientacji i podejść badawczych, które przeciwstawiały się monocentrycznemu myśleniu i łaadowi społecznemu. Brakowało wówczas podręczników do pedagogiki ogólnej, które operowałyby „[...] innym językiem i innym myśleniem niż dominująca dotychczas «naukowa pedagogika socjalistyczna»” (Hejnicka-Bezwińska, 1997, s. 6). Chociaż więc naturalne było przywiązanie do twierdzeń i teorii, które utraciły już moc obowiązywania i wyjaśniania w obszarze edukacji, to jednak jednym z podstawowych zadań zmierzających do zaistnienia rzetelnego dyskursu w pedagogice ogólnej miało być

[...] ujawnianie, opisywanie i wyjaśnianie złudzeń, stereotypów, mitów zawłaszczających świadomość podmiotów edukacyjnych. [...] Nie jest bowiem łatwo zrezygnować i wyzwolić się z roszczeń społecznych kształtowanych przez fałszywe obietnice pedagogiki instrumentalnej, oferującej zaprojektowanie skutecznych metod i sposobów „produkowania” ludzi, którzy stworzyliby świat szczęśliwy [...] (tamże, s. 7).

Głęboki kryzys oświaty i edukacji w sytuacji powstawania zrębów nowego ustroju społeczno-politycznego i gospodarczego po 1989 r. ujawnił skalę bezradności i zagubienia u wielu pedagogów. Zdecydowana większość literatury specjalistycznej z nauk o wychowaniu utraciła nie tylko moc obowiązywania, ale została aksjologicznie zdezaktualizowana. Wśród pedagogów ogólnych zaistniała konieczność dokonania głębokiego namysłu nad tym, w jakim kierunku powinny zmierzać zmiany edukacyjne, by dorobek cywilizacyjny i kulturowy naszego narodu, jakże silnie degradowany w okresie istnienia PRL, państwa o ograniczonej suwerenności, sprzyjał kreowaniu tożsamości i samostanowienia wszystkich obywateli, w tym szczególnie młodego pokolenia.

Dyskurs o pedagogice i edukacji wymagał wzmocnienia tłumaczeniami, rekonstrukcjami, omówieniami i interpretacjami nieobecnych dotychczas rozpraw naukowców zachodnioeuropejskich, gdyż mimo transformacji narastała

nostalgia za wielkimi narracjami ideologicznymi, uzasadniającymi utrzymywanie pedagogiki instrumentalnej, adaptacyjnej, pedagogiki jedynie słusznych celów wraz z technologią skutecznego wdrażania jej do praktyki oświatowej.

Troska o tożsamość naukową stała się wyzwaniem dla kolejnych pokoleń naukowców, by tworzona przez nich wiedza i procedury badawcze nie były kwestionowane przez przedstawicieli innych nauk humanistycznych i społecznych. Wprawdzie rozpoznany ponad trzy dekady temu kryzys miał charakter *stricte* ideologiczny, to nadal przyjmuje się pozór odcięcia się od własnej przeszłości w wyniku populistyczno-etatystycznego nastawienia pedagogów na instrumentalne rozwiązania problemów praktycznych. To sprawia, że podtrzymują one niemoc wyjścia nauk o wychowaniu z nieustannej próżni intelektualnej, zamiast dostarczać społeczeństwu i uczonym przez promowanie filozoficzności, teoretyczności i historyczności pedagogiki, która jest świadoma konieczności poszukiwania swej tożsamości oraz krytycznych punktów odniesienia do dalszego jej rozwoju. Hejnicka-Bezwińska akcentuje w swoich rozprawach brak zgody na unikanie jakże opóźnianego zrozumienia przez część elit naukowych minionej formacji procesów koniecznego „przejścia” do ponowoczesności, do cywilizacji informatycznej i do rywalizacji wielu małych prawd i wielu małych, lokalnych narracji naukowych. Konieczne było przyspieszone i bardziej radykalne odejście od pozostałości po rozumie instrumentalnym „naukowej pedagogiki socjalistycznej”, której trwanie grozi w sposób szczególny:

1) „zbyt wielką lekkością i łatwością odejścia i potępienia ideologii, na której wyrosła duża liczba «uczonych» – bez należytej krytycznej refleksji nad tym stanem;

2) brakiem troski o prawdę, ujawniającą się przede wszystkim w podejmowanych grach mimetycznych;

3) instrumentalnym wykorzystywaniem standardów naukowych (powołań, cytowań) służących podtrzymaniu «pozorów» bycia we «właściwej» opcji, światopoglądzie, formacji intelektualnej itd.;

4) skłonnością do przeceniania roli «prawodawcy» i niedoceniaania roli «tłumacza»;

5) tworzenia legend i mitów, aby ukryć to, czego nie chce się ujawnić z powodów partykularnych itd.” (Hejnicka-Bezwińska, 1997, s. 154-155).

Pedagogika ogólna w okresie III Rzeczypospolitej koncentruje się na pytaniach fundamentalnych: „czym jest wychowanie?”, „jaka jest jego istota, sens i cel?”. Badania naukowców odwołują się najczęściej do filozofii, antropologii filozoficznej, kulturowej, psychologii, ale i aksjologii. Do analiz

wykorzystuje się hermeneutykę czy fenomenologię, a ich przedmiotem jest namysł nad człowiekiem, jego rozwojem, kulturą i miejscem w świecie, ale także ich historyczne uwarunkowania i sposób ich rozumienia przez badaczy. Studia w tej dyscyplinie nauk pedagogicznych cechują się fundamentalnym i filozoficznym namysłem nad wychowaniem, pluralizmem teoretycznym i metodologicznym, uwzględnianiem historyczno-biograficznych uwarunkowań, krytyką ideologii i demystyfikacją fałszywych narracji, interdyscyplinarnością oraz autorefleksją nad własną tożsamością naukową. Dzięki temu pedagogika ogólna jest nie tyle „jedną z subdyscyplin”, co przestrzenią dla integracji teorii wychowania i dla krytycznego namysłu nad edukacją jako fenomenem kulturowym i społecznym.

W latach dziewięćdziesiątych nastąpiło silne otwarcie na hermeneutykę, fenomenologię oraz personalizm, co stanowiło próbę odcięcia się od dziedzictwa pedagogiki instrumentalnej okresu PRL. W tym samym czasie pojawiły się też pierwsze nurty krytyczne, które demaskowały ideologiczne uwarunkowania edukacji. W drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych i w pierwszej dekadzie XXI wieku mocno zaznaczyły się nurty postmodernistyczne, aksjologiczne, egzystencjalne oraz filozofia dialogu. W tym okresie badania koncentrowały się na podmiotowości wychowanka, wartościach oraz znaczeniu relacji w procesach edukacyjnych. Szczególne znaczenie zyskała także refleksja historiozoficzna i biograficzna, akcentująca związki między biografią badacza a formułowanymi teoriami pedagogicznymi.

Po 2010 r. coraz silniej obecna staje się metapedagogika, czyli refleksja nad tożsamością i metodologią samej pedagogiki ogólnej. Jednocześnie rośnie znaczenie interdyscyplinarności, obejmującej socjologię, psychologię i kulturoznawstwo. Ostatnia dekada to z kolei próby całościowego ujęcia wychowania w perspektywie holizmu i integracji teorii. Analiza ośrodków akademickich wskazuje, że największe nasycenie badaczy związanych z pedagogiką ogólną występowało na Uniwersytecie Gdańskim, Uniwersytecie Łódzkim, Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, Katolickim Uniwersytecie Lubelskim oraz w Uniwersytecie Warszawskim. Silne tradycje rozwoju tej subdyscypliny obecne były również na Uniwersytecie Jagiellońskim, Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu oraz Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

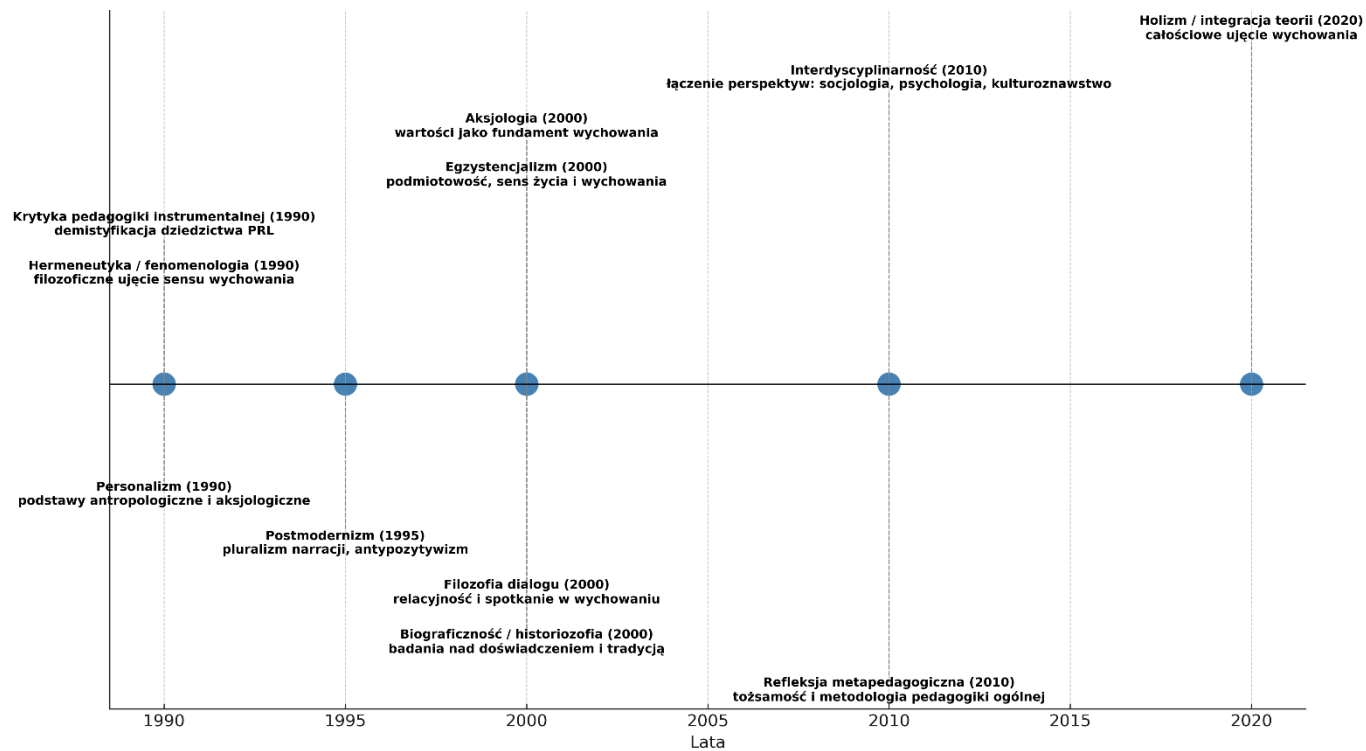
Analiza ilościowa rozpraw z zakresu pedagogiki ogólnej w Polsce po 1990 r. pokazuje wyraźne zmiany akcentów badawczych w kolejnych dekadach. W latach dziewięćdziesiątych dominowały nurty krytyczno-postmodernistyczne,

związane z rozrachunkiem z dziedzictwem PRL oraz recepcją nowych prądów z Zachodu, a równolegle rozwijały się ujęcia systemowo-metodologiczne, podejmujące próbę uporządkowania statusu naukowego pedagogiki. W pierwszej dekadzie XXI wieku na znaczeniu zyskały orientacje hermeneutyczno-antropologiczne oraz aksjologiczno-personalistyczne, akcentujące wartość osoby i sens wychowania.

Na stronie 27 przedstawiam zestawienie podejmowanych w monografiach naukowych aspektów, nurtów czy metateoretycznych studiów kierunków współczesnej myśli w pedagogice ogólnej po 1989 r.

Po 2010 r. coraz wyraźniej zaznacza się zwrot ku metapedagogice i synteze, co wskazuje na dojrzewanie dyscypliny oraz potrzebę refleksji nad własną tożsamością. W ostatniej dekadzie (2020–2025) następuje wyraźna koncentracja na całościowych ujęciach teoretycznych i integracyjnych, podczas gdy znaczenie nurtów aksjologicznych i religijnych słabnie. Najbardziej trwałym nurtem pozostaje hermeneutyka, stale obecna w każdej dekadzie, choć z różnym nasileniem. Całość tych tendencji wskazuje, że pedagogika ogólna w Polsce przeszła drogę od krytyki i dekonstrukcji, przez poszukiwania antropologiczno-aksjologiczne, aż po refleksję metateoretyczną i syntezyzującą, co wzmacnia jej rolę integrującą w obrębie nauk o wychowaniu.

Poszerzyły się zasoby rozpraw analityczno-syntetycznych współczesnych kierunków i prądów wychowawczych, dzięki czemu znacznie łatwiej jest prowadzić badania w odniesieniu do wybranej myśli pedagogicznej oraz jej przedstawicieli. Rozprawy naukowe z pedagogiki ogólnej mają istotne znaczenie w odczytywaniu map koncepcji pedagogicznych, w reinterpretacji i w uobecnianiu ponadczasowego wymiaru pedagogii o określonym podłożu filozoficznym, psychologicznym czy socjologicznym. Szczególnym zainteresowaniem cieszą się w literaturze naukowej próby analizowania podstaw filozoficznych wybranej koncepcji pedagogicznej wraz z jej założeniami antropologicznymi. Doskonale świadczy o bogactwie badań naukowych w pedagogice ogólnej bibliografia jedynie monografii autorskich i rozpraw zbiorowych, które są wynikiem ogólnopolskich debat. Ich uczestnikami są akademicy skupiający się w zespole problemowym pedagogiki ogólnej przy Komitecie Nauk Pedagogicznych Polskiej Akademii Nauk, którzy realizują w macierzystych uczelniach zajęcia z tego kierunkowego przedmiotu na studiach pedagogicznych.



Schemat 1. Mapa ewolucji przedmiotu badań w pedagogice ogólnej w latach 1989–2024
(opracowanie własne ze wsparciem ChatGPT 5)

Analiza tomów zbiorowych pokazuje, że debata konferencyjna podążała równolegle do rozwoju monografii autorskich, ale akcentowała inne aspekty:

- w latach dziewięćdziesiątych – rozrachunek z przeszłością i pytanie o fundamenty aksjologiczne,
- w latach 2000–2009 – interdyscyplinarność i próby osadzenia pedagogiki ogólnej w humanistyce,
- po 2010 r. – zwrot ku metarefleksji i dialogowi,
- po 2020 r. – spory interpretacyjne i krytyka wewnątrz dyscypliny.

Tym samym konferencje i tomy zbiorowe pełniły funkcję laboratorium sporów i konfrontacji idei, które następnie rozwijały się w autorskich monografiach. Typologia problemów (systemowe, hermeneutyczne, aksjologiczne, krytyczne, religijne, metapedagogiczne) pozostaje spójna w obu obiegiach, ale tomy zbiorowe częściej niż monografie eksponują pluralizm stanowisk i ich konfrontacyjny charakter (zob. tabela 1).

Tabela 1. Typologia rozpraw monograficznych z pedagogiki ogólnej (źródło: opracowanie własne)

Dekada	Monografie autorskie	Monographs	Debata konferencyjne	Conference debates
	Kryzys i tożsamość;	Crisis and identity;	Krytyka i tożsamość;	Critique and identity;
1990	aksjologia; hermeneutyka	axiology; hermeneutics	aksjologia; dialog; pluralizm	axiology; dialogue; pluralism
2000	Systemowość; interdyscyplinarność; religijność marginalna	Systemic approaches; interdisciplinarity; marginal religiosity	Interdyscyplinarność; systemowość; syntezy	Interdisciplinarity; systemic approaches; syntheses
2010	Metarefleksja; krytyka; syntezy	Metareflection; critique; syntheses	Metarefleksja; dialog; antropologia	Metareflection; dialogue; anthropology
2020–	Holizm; polemiki; redefinicje	Holism; polemics; redefinitions	Polemiki; krytyka wewnętrzna; reinterpretacje	Polemics; internal critique; reinterpretations

W powyższej tabeli wykazuję, że debata konferencyjna cechowała się większą różnorodnością problemową niż autorskie monografie, zwłaszcza w latach dziewięćdziesiątych XX wieku. Wtedy pojawiły się aż cztery główne

nurty w dyskusjach (krytyka, tożsamość, aksjologia, dialog), podczas gdy monografie skupiały się głównie na trzech osiach – kryzysie, tożsamości i hermeneutyce. Wynika to z charakteru konferencji, które były przestrzenią konfrontacji różnych stanowisk i tradycji. Od lat dwutysięcznych proporcje się wyrównały – zarówno monografie, jak i tomy zbiorowe utrzymywały średnio trzy dominujące nurty w każdej dekadzie. W monografiach podkreślano bardziej ciągłość refleksji i pogłębianie wybranych orientacji (systemowość, metarefleksja, holizm), podczas gdy konferencje akcentowały pluralizm i otwartość na nowe ujęcia (interdyscyplinarność, dialog, polemiki). Widać także, że po 2010 r. obydwie nurty badań weszły w fazę refleksji krytycznej – monografie częściej proponowały syntezy i nowe ujęcia metateoretyczne, a debaty skupiały się na polemikach i reinterpretacjach. Tym samym schemat pokazuje komplementarność: monografie kodyfikują i stabilizują dorobek, a konferencje testują nowe idee i spory, które później mogą przenikać do literatury autorskiej.

Przygotowany wykaz najczęściej publikujących autorów w zakresie pedagogiki ogólnej pokazuje silną koncentrację środowiska badawczego wokół kilku kluczowych ośrodków akademickich w Polsce. W czołówce znaleźli się przede wszystkim badacze, którzy od lat nadają ton debacie teoretycznej i metodologicznej w naukach o wychowaniu: Ryszard Schulz (UMK Toruń), Teresa Hejnicka-Bezwińska (UKW), Bogusław Śliwerski (UŁ/APS Warszawa) oraz Lech Witkowski (UŁ, DSW Wrocław, UMK). Ich dorobek obejmuje zarówno monografie syntetyczne, jak i prace metateoretyczne, które silnie wpływają na kształtowanie kanonu pedagogiki ogólnej w Polsce. Szczególną rolę w tej typologii pełnią badaczki i badacze z następujących ośrodków akademickich: Teresa Hejnicka-Bezwińska (UKW Bydgoszcz), koncentrująca się na tożsamości pedagogiki i jej kryzysach, Stanisław Palka (UJ Kraków) – podejmujący kwestie metodologiczne i praktyczne, Janusz Gnitecki (UAM Poznań) – twórca ujęć systemowych czy Zbigniew Kwieciński, Józef Górniewicz, Paweł Piotrowski (UWM Olsztyn/UMK) – rozwijający perspektywę metapedagogiczną. Z kolei Bogusław Śliwerski (UŁ), Katarzyna Ablewicz (UJ Kraków), Krystyna Chałas, ks. Marian Nowak, Piotr Magier (KUL Lublin) oraz Krystyna Duraj-Nowakowa (UP Kraków) reprezentują podejścia hermeneutyczno-antropologiczne, aksjologiczno-personalistyczne oraz systemowe, wnosząc do dyskusji pedagogicznych akcent wartościowy i filozoficzny.

Widać wyraźnie, że wśród TOP 10 autorów dominuje różnorodność orientacji – od systemowych i metateoretycznych, przez hermeneutyczne

i aksjologiczne, aż po krytyczne i syntetyzujące. Jednocześnie układ ten pokazuje geograficzną i instytucjonalną koncentrację: Kraków, Łódź, Bydgoszcz, Toruń, Poznań, Szczecin, Gdańsk i Warszawa stanowią główne centra, z których wywodzą się najczęściej cytowane nazwiska. Wspólnym mianownikiem ich dorobku jest nie tylko liczba publikacji, ale przede wszystkim zdolność do budowania refleksji scalającej – integrującej różne perspektywy i wprowadzającej pedagogikę ogólną w przestrzeń dialogu z innymi subdyscyplinami i tradycjami humanistycznymi.

PODSUMOWANIE

Pedagogika ogólna w III Rzeczypospolitej kształtowała się w warunkach pluralizmu metodologicznego i różnorodności tradycji badawczych. Mapa rozwoju zagadnień pokazuje, że w latach dziewięćdziesiątych nastąpiło silne otwarcie na hermeneutykę, fenomenologię oraz personalizm, co stanowiło próbę odcięcia się od dziedzictwa pedagogiki instrumentalnej okresu PRL. W tym samym czasie pojawiły się też pierwsze nurty krytyczne, które demaskowały ideologiczne uwarunkowania edukacji. W drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych i w pierwszej dekadzie XXI wieku mocno zaznaczyły się nurty postmodernistyczne, aksjologiczne, egzystencjalne oraz filozofia dialogu. W tym okresie badania koncentrowały się na podmiotowości wychowanka, wartościach oraz znaczeniu relacji w procesach edukacyjnych. Szczególne znaczenie zyskała także refleksja historiozoficzna i biograficzna, akcentująca związki między biografią badacza a formułowanymi teoriami pedagogicznymi. Po 2010 r. coraz silniej obecna staje się metapedagogika, czyli refleksja nad tożsamością i metodologią samej pedagogiki ogólnej. Jednocześnie rośnie znaczenie interdyscyplinarności, obejmującej socjologię, psychologię i kulturoznawstwo. Ostatnia dekada to z kolei próby całościowego ujęcia wychowania w perspektywie holizmu i integracji. Pedagogika ogólna pełni w polskiej humanistyce funkcję refleksyjną, krytyczną i integrującą. Prowadzone w tym zakresie badania nie tylko koncentrują się na istocie wychowania, ale również umożliwiają demystyfikację mitów, budowanie świadomości historycznej i poszukiwanie nowych, całościowych ram teoretycznych dla edukacji.

BIBLIOGRAFIA

- ABLEWICZ, K. (1994). *Heremeneutyczno-fenomenologiczna perspektywa badań w pedagogice*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- ABLEWICZ, K. (2003). *Teoretyczne i metodologiczne podstawy pedagogiki antropologicznej. Studium sytuacji wychowawczej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- ADAMSKI, F. (red.). (1993). *Poza kryzysem tożsamości. W kierunku pedagogiki personalistycznej*. Wydawnictwo UJ, PAT.
- BAGROWICZ, J. (2006). *Towarzyszyć wzrastaniu. Z dyskusji o metodach i środkach edukacji religijnej młodzieży*. Seria Scripta Theologica Thoruniensia. Wydawnictwo UMK.
- BAGROWICZ, J., JANKOWSKI, S. (2005). „Pan Bóg twój, wychowuje ciebie“ (Pwt.8,5). *Studia z pedagogiki biblijnej*. Wydawnictwo UMK.
- BOGAJ, A. (red.). (2001). *Rozwój pedagogiki ogólnej. Inspiracje i ograniczenia kulturowe oraz poznawcze*. Akademia Świętokrzyska im. Jana Kochanowskiego w Kielcach.
- ČERVINKOVÁ, H. (red.). (2019). *Antropologia i edukacja. Etnograficzne badania edukacyjne w tradycji amerykańskiej*. Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej.
- CHAŁAS, K. (2003). *Wychowanie ku wartościom. Elementy teorii i praktyki*. T. 1, *Godność. Wolność. Odpowiedzialność. Tolerancja*. Wydawnictwo Jedność.
- CHAŁAS, K. (2011). *Moc wychowawcza przypadkowych zdarzeń w świetle introcepcji wartości*. Wydawnictwo Jedność.
- CIĄŻELA, A. (2010). *Polska pedagogika kultury w pierwszej połowie XX wieku*. Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- CICHON, W. (1996). *Wartości. Człowiek. Wychowanie. Zarys problematyki aksjologiczno-wychowawczej*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- CZEREPIANIAK-WALCZAK, M. (1995). *Między dostosowaniem a zmianą. Elementy emancypacyjnej teorii edukacji*. Wydawnictwo Uniwersytet Szczeciński.
- DĄBROWA, E., JANKOWSKA, G. (red.). (2010). *Pedagogika dialogu. Doświadczenie dialogu w rzeczywistości XXI wieku*. Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- DEHNEL, P., GUTOWSKI, P. (2005). *Filozofia a pedagogika. Studia i szkice*. Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej.
- DEMBIŃSKI, M. (2013). *Pedagogiczne tworzenie istoty ludzkiej*. Seria Psychologia i Pedagogika nr 199. WN UAM.
- DEMBIŃSKI, M. (2015). *Ramy pedagogiki*. Zakład Graficzny UAM.
- DRÓDŹ, A. (2000). *Mity i utopie pedagogiczne*. Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.
- DUDZIKOWA, M., CZEREPIANIAK-WALCZAK, M. (2007). *Wychowanie. Pojęcia, procesy, konteksty. Interdyscyplinarne ujęcie*. T. 1-3. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- DUDZIKOWA, M., CZEREPIANIAK-WALCZAK, M. (2008). *Wychowanie. Pojęcia, procesy, konteksty. Ku demokracji poprzez edukację*. T. 4. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- DUDZIKOWA, M., CZEREPIANIAK-WALCZAK, M. (2010). *Wychowanie. Pojęcia, procesy, konteksty. Codziennosc w szkole. Szkoła codzienności*. T. 5. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- DURAJ-NOWAKOWA, K. (1992). *Teoria systemów a pedagogika*. Wydawnictwo Naukowe WSP.
- DURAJ-NOWAKOWA, K. (1997). *Modelowanie systemowe w pedagogice*. Wydawnictwo Naukowe WSP.

- DURAJ-NOWAKOWA, K. (2005). *Źródła podejść do pedagogiki*. Świętokrzyska Szkoła Wyższa.
- DZIEKOŃSKI, S. (2004). *Rozwój wychowawczej myśli Kościoła na przestrzeni ostatnich wieków*. Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- DZIEMIDOWICZ, CZ., MUZYKA, H. (1991). *Neopozytywizm i hermeneutyka – ku nowej episteme pedagogiki. Kilka uwag pomniejszych*. Polskie Towarzystwo Pedagogiczne.
- FOLKIEWSKA, A. (2005). *Sergiusz Hessen – pedagog odpowiedzialny*. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- FRAĆKOWIAK, T. (red.). (2001). *Arytmia egzystencji społecznej a wychowanie*. Fundacja Innowacja.
- FREJUSZ, K. (2020). *Wychowanie jako „dialog i spotkanie” w myśli pedagogicznej Janusza Tarnowskiego. Studium hermeneutyčno-krytyczne*. Wydawnictwo Naukowe Collegium Bobolanum.
- GAJDA, J. (2000). *Honor, godność, człowieczeństwo*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- GAŁKOWSKI, S. (2003). *Rozwój i odpowiedzialność. Antropologiczne podstawy koncepcji wychowania moralnego*. Wydawnictwo KUL.
- GARA, J. (2008). *Pedagogiczne implikacje filozofii dialogu*. Wydawnictwo WAM.
- GARA, J. (2009). *Od filozoficznych podstaw wychowania do ejdetycznej filozofii wychowania*. Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- GIZOWSKI, M. (2015). *Niebezpieczne nurty i idee filozoficzno-pedagogiczne XX wieku*. Politechnika Koszalińska.
- GNITECKI, J. (1989a). *Koncepcja pedagogiki ogólnej*. Wydawnictwo Naukowe Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego. Oddział w Poznaniu.
- GNITECKI, J. (1989b). *Zarys pedagogiki ogólnej*. Wydawnictwo Naukowe Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego. Oddział w Poznaniu.
- GNITECKI, J. (red.). (2005). *Pedagogika jako formacja intelektualna refleksji we współczesnym dyskursie humanistycznym*. Polskie Towarzystwo Pedagogiczne. Oddział w Poznaniu.
- GNITECKI, J. (2006). *Wprowadzenie do pedagogiki ogólnej*. Wydawnictwo Naukowe Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego. Oddział w Poznaniu.
- GODOŃ, R. (2012). *Między myśleniem a działaniem. O ewolucji anglosaskiej filozofii edukacji*. Wydawnictwo UW.
- GOGACZ, M. (1997). *Osoba zadaniem pedagogiki. Wykłady bydgoskie*. Navo.
- GÓRNIOWICZ, J. (red.). (2012). *Przestrzenie badań edukacyjnych – egzemplifikacje*. Prace Naukowe Centrum Badań Społecznych UWM, z. 2. Centrum Badań Społecznych UWM.
- GÓRNIOWICZ, J. (red.). (2021). *W gęstwinie uczuć. Odnośników i oznaczeń. Szkice polemiczne z pedagogiki ogólnej i opiekuńczej*. Wydawnictwo Edukacyjne AKAPIT.
- HEJNICKA-BEZWIŃSKA, T. (1989). *W poszukiwaniu tożsamości pedagogiki. Świadomość teoretyczno-metodologiczna współczesnej pedagogiki polskiej (geneza i stan)*. Wydawnictwo WSP w Bydgoszczy.
- HEJNICKA-BEZWIŃSKA, T. (1996). *Zarys historii wychowania (1944-1989). Oświata i pedagogika pomiędzy dwoma kryzysami. Część IV*. Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP.
- HEJNICKA-BEZWIŃSKA, T. (1997). *Tożsamość pedagogiki. Od ortodoksji ku heterogeniczności*. Wydawnictwo '69.
- HEJNICKA-BEZWIŃSKA, T. (2008). *Pedagogika ogólna*. Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne.

- HEJNICKA-BEZWIŃSKA, T. (red.). (1995). *Tradycja – terażniejszość – nowe wyzwania*. Wydawnictwo Uczelniane WSP.
- JAGIEŁŁO, M. (2012). *Spotkania które zmieniają. O spotkaniu jako kategorii pedagogicznej i wydarzeniu wychowującym na drodze życia*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- JAWORSKA, T., LEPPERT, R. (red.). (1996). *Wprowadzenie do pedagogiki. Wybór tekstów*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- JAWORSKA-WITKOWSKA, M. (2009). *Ku kulturowej koncepcji pedagogiki. Fragmenty i ogarnięcia*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- JAWORSKA-WITKOWSKA, M., KWIECIŃSKI, Z. (2011). *Nurty pedagogii. Naukowe, dyskretne, odłotowe*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- JAWORSKA-WITKOWSKA, M., WITKOWSKI, L. (red.). (2016). *Humanistyczne wyzwania ekologii umysłu: Gregory Bateson w Polsce*. Fundacja Na Rzecz Myślenia im. Barbary Skargi.
- KALISZEWSKA, M., KLASIŃSKA, B. (2010). *Szkice systemowych ujęć pedagogiki*. Wydawnictwo Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego.
- KOPCIEWICZ, L. (2003). *Polityka kobiecości jako pedagogika różnic*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- KORNAS-BIELA, D. (2009). *Pedagogika prenatalna. Nowy obszar nauk o wychowaniu*. Wydawnictwo KUL.
- KORZENIOWSKA, W. (red.). (2002). *Przemiany w naukach o wychowaniu – idee, koncepcje, rzeczywistość edukacyjna*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- KOSIOREK, M. (2007). *Pedagogika autorytarna. Geneza, modele, przemiany*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- KOŹYCZKOWSKA, A., MŁYNARCZYK-SOKOŁOWSKA, A. (2018). *Kulturowe konteksty dzieciństwa. Szkice antropologiczno-pedagogiczne*. KATEDRA. Wydawnictwo Naukowe.
- KRAUSE, A. (2010). *Współczesne paradygmaty pedagogiki specjalnej*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- KRUK, J. (1998). *Filozoficzno-pedagogiczne aspekty rozumienia tekstu*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- KRUSZELNICKI, W. (2012). *Zwrot refleksyjny w antropologii kulturowej*. Wydawnictwo Naukowe DSW.
- KUCHCIŃSKA, M. (1997). *Od edukacji dyrektywnej do emancypacyjnej. Dylematy w edukacji za pośrednictwem zadań*. Wydawnictwo WSP w Bydgoszczy.
- KUKOŁOWICZ, T., NOWAK, M. (red.). (1997). *Pedagogika ogólna. Problemy aksjologiczne*. Katolicki Uniwersytet Lubelski. Wydział Nauk Społecznych.
- KWIATKOWSKA, H. (red.) (1994). *Ewolucja tożsamości pedagogiki*. Wydawnictwo PTP.
- KWIECIŃSKI, Z. (red.). (1991). *Nieobecne dyskursy*, cz. 1. Wydawnictwo UMK.
- KWIECIŃSKI, Z. (red.). (1992). *Nieobecne dyskursy*, cz. 2. Wydawnictwo UMK.
- KWIECIŃSKI, Z. (red.). (1993). *Nieobecne dyskursy*, cz. 3. Wydawnictwo UMK.
- KWIECIŃSKI, Z. (red.). (1994). *Nieobecne dyskursy*, cz. 4. Wydawnictwo UMK.
- KWIECIŃSKI, Z. (red.). (1997). *Nieobecne dyskursy*, cz. 5. Wydawnictwo UMK.
- KWIECIŃSKI, Z. (red.). (2000). *Nieobecne dyskursy*, cz. 6, *Wygotski i z Wygotskim w tle* (oprac. A. Brzezińska). Wydawnictwo UMK.

- KWIECIŃSKI, Z., WITKOWSKI, L. (red.). (1993). *Spory o edukację. Dylematy i kontrowersje we współczesnych pedagogiach*. IBE, Wydawnictwo Edytor.
- LEPPERT, R. (1996). *Potoczne teorie wychowania studentów pedagogiki*. Wydawnictwo WSP.
- LEWARTOWSKA-ZYCHOWICZ, M. (2001). *Między pojęciem a kategorią. Perspektywa dynamicznego ujmowania wiedzy o wychowaniu*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”
- LEWARTOWSKA-ZYCHOWICZ, M. (2010). *„Homo liberalis” jako projekt edukacyjny. Od emancypacji do funkcjonalności*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- LEWOWICKI, T. (red.). (2004). *Pedagogika we współczesnym dyskursie humanistycznym*. Warszawa-Kraków: WSP ZNP, Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- LEWOWICKI, T., SZYMAŃSKI, M. J. (2004). *Nauki pedagogiczne w Polsce. Dokonania, problemy, współczesne zadania, perspektywy*. Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.
- MAGIER, P. (2016). *Esej postantypedagogiczny*. Towarzystwo Naukowe KUL.
- MALEWSKI, M. (1998). *Teorie andragogiczne. Metodologia teoretyczności dyscypliny naukowej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- MALISZEWSKI, K., STĘPKOWSKI, D., ŚLIWERSKI, B. (2019). *Istota, sens i uwarunkowania (wy)kształcenia*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- MAREK, Z. SJ. (2017). *Pedagogika towarzyszenia. Perspektywa tradycji ignacjańskiej*. Akademia Ignatianum w Krakowie.
- MATWIÓW, B. (1994). *Samokształtowanie się człowieka w pedagogicznych koncepcjach XX wieku*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- MATYJAS, B., RATAJEK, Z., TRAFIAŁEK, E. (1997). *Orientacje i kierunki w pedagogice współczesnej. Zarys problematyki*. Wszechnica Świętokrzyska.
- MĘCZKOWSKA, A. (2006). *Podmiot i pedagogika. Od oświeceniowej utopii ku pokrytycznej dekonstrukcji*. Wydawnictwo Naukowe DSW TWP we Wrocławiu.
- MICHALSKI, J., ZAKRZEWSKA, A. (red.). (2010). *Pedagogika chrześcijańska. Tradycja, współczesność, nowe wyzwania*. Wydawnictwo Adam Marszałek.
- MILERSKI, B. (2011). *Hermeneutyka pedagogiczna. Perspektywy pedagogiki religii*. Wydawnictwo Naukowe ChAT.
- MILERSKI, B. (red.). (1998). *Elementy pedagogiki religijnej*. Wydawnictwo Naukowe ChAT.
- MORSZCZYŃSKA, U. (2009). *Normy w pedagogice. Aksjologiczne i metodologiczne wyznaczniki statusu zdań o powinnościach*. Księgarnia Akademicka.
- MOŹDŻEŃ, S. (2001). *Inspiracje katolickiej myśli wychowawczej w Polsce do połowy XX wieku*. Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej.
- MURZYN, A. (1999). *Filozofia edukacji u schyłku XX wieku. Wybrane kwestie*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- NOWAK, M. (2012). *Pedagogiczny profil nauk o wychowaniu. Studium z odniesieniami do pedagogiki pielęgniarstwa*. Wydawnictwo KUL
- NOWAK, M., MAGIER, P., SZEWCZAK, I. (red.). (2010). *Antropologiczna pedagogika ogólna*. Wydawnictwo Archidiecezji Lubelskiej GAUDIUM.
- NOWAK-DZIEMIANOWICZ, M., RUDNICKI, P. (2011). *Pedagogika. Zakorzenie i transgresja*. Wydawnictwo Naukowe DSW.
- OLBRYCHT, K. (red.). (1994). *Edukacja aksjologiczna. T.1, Wymiary. Kierunki. Uwarunkowania*. Wydawnictwo UŚ.

- OLBRYCHT, K. (red.). (1995a). *Edukacja aksjologiczna. T. 2, Odpowiedzialność pedagoga*. Wydawnictwo UŚ.
- OLBRYCHT, K. (red.). (1995b). *Edukacja aksjologiczna. T. 3, O tolerancji*. Wydawnictwo UŚ.
- OLBRYCHT, K. (red.). (1999). *Edukacja aksjologiczna. T. 4, Wybrane problemy przekazu wartości*. Wydawnictwo UŚ.
- OLCHANOWSKI, T. (2013). *Pedagogika a paradygmat nieświadomości*. Eneteia.
- ORZELSKA, J. (2011). *W stronę pedagogiki samotności. Inspiracje Thomasem Mertonem*. Wydawnictwo Adam Marszałek.
- OSTASZ, L. (2001). *Potencjał ludzki a wychowanie. Z antropologicznych podstaw pedagogiki*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- OSTASZ, L. (2003). *Czym jest altruizm identyfikacyjny?* Wydawnictwo Adiaphora.
- OSTROWSKA, U. (red.). (2002). *Aksjologiczne aspekty relacji interpersonalnych w edukacji*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- PALKA, S. (red.). (1998). *Orientacje w metodologii badań pedagogicznych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- PALKA, S. (1999). *Pedagogika w stanie tworzenia*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- PALKA, S. (2003). *Pedagogika w stanie tworzenia. Kontynuacje*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- PALKA, S. (red.). (2004). *Pogranicze pedagogiki i nauk pomocniczych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- PALKA, S. (red.). (2006). *Metodologia. Badania. Praktyka pedagogiczna*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- PALKA, S. (2018). *Wiązanie podejść metodologicznych w pedagogice teoretyczno-praktycznej*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- PERKOWSKA-KLEJMAN, A. (2019). *Poszukiwanie refleksyjności w edukacji*. Wydawnictwo APS.
- PIEKARSKI, J., URBANIAK-ZAJĄC, D., SZMIDT, K. J. (red.). (2010). *Metodologiczne problemy tworzenia wiedzy w pedagogice. Oblicza akademickiej praktyki*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- PIOTROWSKI, P. (2012). *W poszukiwaniu rozumu pedagogicznego. Wybrane zagadnienia metapedagogiki*. Centrum Badań Społecznych UWM. Wydział Nauk Społecznych UWM.
- PIOTROWSKI, P. (2019). *Sytuacja wychowawcza w ujęciu metapedagogicznym. Zarys ontologii wychowania*. Wydawnictwo Adam Marszałek.
- PLUTA, A. (1996). *Pedagogika ogólna jako humanistyczna autorefleksja edukacji i jej kultury. Teoretyczno-metodyczne myśli przewodnie do użytku nauczycieli akademickich i studentów pedagogiki*. Wydawnictwo WSP w Częstochowie.
- PROKOSZ, M. (red.). (2002). *Nauki pedagogiczne we współczesnej humanistyce*. Wydawnictwo Adam Marszałek.
- PRZYSZCZYPKOWSKI, K. (2012). *Polityczność (w) edukacji*. Wydawnictwo Naukowe UAM.
- ROGOWSKI, C., ks. (1999). *Hermeneutyczno-dydaktyczny wymiar symbolu i implikacje pedagogiczno-religijne*. Towarzystwo Naukowe KUL.
- RUTKOWIAK, J. (red.). (1992). *Pytanie, dialog, wychowanie*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- RUTKOWIAK, J. (red.). (1992). *Rozmowy o wychowaniu. Kontrowersje, spory, dyskusje*. Uniwersytet Gdański.

- RUTKOWIAK, J. (red.). (1996). *Odmiany myślenia o edukacji*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- RUTKOWSKI, J. (2003). *Filozofia polityczna arystotelizmu i neoliberalizmu a wychowanie*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- RYBICKI, R. FSC. (1997). *Wprowadzenie do pedagogiki chrześcijańskiej*. Kuria Metropolitalna.
- RYK, A. (2008). *Pedagogika dramatu. Poszukiwania antropologiczno-metodologiczne*. Akademia Pedagogiczna.
- RYK, A. (2012). *W poszukiwaniu pedagogicznego arché. Zarys systemów pedagogicznych*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
- RYNIO, A. (red.). (1999). *Pedagogika katolicka. Wybrane zagadnienia*. Oficyna Wydawnicza Fundacji Uniwersyteckiej.
- SAWICKI, M. (1996). *Hermeneutyka pedagogiczna*. Wydawnictwo Naukowe Semper.
- SCHULZ, R. (2003). *Wykłady z pedagogiki ogólnej. T. 1, Perspektywy światopoglądowe w wychowaniu*. Wydawnictwo Naukowe UMK w Toruniu.
- SCHULZ, R. (2007). *Wykłady z pedagogiki ogólnej. T. 2, O integralną wizję człowieka i jego rozwoju*. Wydawnictwo Naukowe UMK w Toruniu.
- SCHULZ, R. (2009). *Wykłady z pedagogiki ogólnej. T. 3, Logos edukacji*. Wydawnictwo Naukowe UMK w Toruniu.
- SCHULZ, R. (2016). *Szkice z pedagogiki ogólnej*. Wydawnictwo Adam Marszałek.
- SCHULZ, R. (2018). *Edusfera jako holistyczna kategoria pedagogiki ogólnej*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- SCHULZ, R. (2020). *Całość i struktura jako kategorie systemowego oglądu edukacji*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- SOSNOWSKA, P. (2009). *Filozofia wychowania w perspektywie Heideggerowskiej różnicy ontologicznej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- SZCZĘSNY, W. W. (1995). *Między dobrem a złem. Wprowadzenie do systemowej antropologii pedagogicznej*. Wydawnictwo „Żak”.
- SZKUDLAREK, T. (1993). *Wiedza i wolność w pedagogice amerykańskiego postmodernizmu*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- SZKUDLAREK, T. (red.). (1995). *Różnica, tożsamość, edukacja. Szkice z pogranicza*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- SZTOBRYN, S. (2000). *Polskie badania nad myślą pedagogiczną w latach 1900-1939 w świetle czasopiśmiennictwa. Ujęcie metahistoryczne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- SZTOBRYN, S., ŚLIWERSKI, B. (red.). (2003). *Pedagogika filozoficzna. Idee pedagogiki filozoficznej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- ŚLEZIŃSKI, K. (2016). *Aretologiczne podstawy pedagogiki*. Wydawnictwo Scriptum.
- ŚLIWERSKI, B. (red.). (2006). *Pedagogika. Pedagogika wobec edukacji, polityki oświatowej i badań naukowych*. T. 1-3. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- ŚLIWERSKI, B. (2007). *Pedagogika dziecka. Studium pądocentryzmu*. Pedagogika GWP.
- ŚLIWERSKI, B. (2009). *Współczesna myśl pedagogiczna. Znaczenia. Klasyfikacje. Badania*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- ŚLIWERSKI, B. (red.). (2010a). *Pedagogika. Subdyscypliny i dziedziny wiedzy o edukacji*. T. 4. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.

- ŚLIWERSKI, B. (2010b). *Teoretyczne i empiryczne podstawy samowychowania*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- ŚLIWERSKI, B. (2012). *Pedagogika ogólna. Podstawowe prawidłowości*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- ŚLIWERSKI, B. (2015). *Edukacja (w)polityce. Polityka (w)edukacji*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- ŚLIWERSKI, B. (2020). *Pedagogika holistyczna. Studium z perspektywy metanauk społecznych*. Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
- ŚLIWERSKI, B. (2025). On the Evolution and Problems of Defining General Pedagogy in Pedagogical Lexicography. *Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne*, 20(1), 136–152. <https://doi.org/10.18778/2450-4491.20.12>
- ŚLIWERSKI, B. (2026). Pedagogika ogólna w Polsce Ludowej między ideologiczną ortodoksją a filozoficzną heteronomią. *Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne*, 21(1).
- ŚNIEŻYŃSKI, M. (2005). *Sztuka dialogu. Teoretyczne założenia a szkolna rzeczywistość*. Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.
- WITKOWSKI, L. (2000). *Uniwersalizm pogranicza. O semiotyce Michała Bachtina w kontekście edukacji*. Wydawnictwo Adam Marszałek.
- WITKOWSKI, L. (2009). *Wyzwania autorytetu w praktyce społecznej i kulturze symbolicznej (przechadzki krytyczne w poszukiwaniu dyskursu dla teorii)*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- WITKOWSKI, L. (2010a). *Edukacja i sfera publiczna. Idee i doświadczenia pedagogiki radykalnej*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- WITKOWSKI, L. (2010b). *Tożsamość i zmiana. Epistemologia i rozwojowe profile w edukacji*. Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej.
- WITKOWSKI, L. (2011). *Historie autorytetu wobec kultury i edukacji*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- WITKOWSKI, L. (2013). *Przełom dwoistości w pedagogice polskiej. Historia, teoria, krytyka*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- WITKOWSKI, L. (2018). *Humanistyka stosowana. Wirtuozeria, pasje, inicjacje. Profesje społeczne versus ekologia kultury*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- WITKOWSKI, L. (2020). *Oddech myśli. Archiwalia główne*. Wybór, komentarze i redakcja naukowa L. Witkowski. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- WITKOWSKI, L. (2022). *Uroszczenia i transaktualność w humanistyce. Florian Znaniecki: Dzieciństwo idei i jego pęknięcia*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- WITKOWSKI, L. (2024). *Whitehead. Naddania i (w)zrosty dla humanistyki i edukacji*. Wydawnictwo Adam Marszałek.
- WŁODARCZYK, R. (2016). *Ideologia. Teoria. Edukacja. Myśl Ericha Fromma jako inspiracja dla pedagogiki współczesnej*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- WOJNAR, I. (2000). *Humanistyczne intencje edukacji*. Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- WOŁOŻYŃSKI, S. (1998). *Nauki o wychowaniu w Polsce w XX wieku. Próba syntetycznego zarysu na tle powszechnym*. Wydawnictwo „Strzelec”.
- WOŁOŻYŃSKI, S. (red.). (1997). *Źródła do dziejów wychowania i myśli pedagogicznej*. Wydanie drugie zmienione. Tom II – księga pierwsza. Wybór i opracowanie. Dom Wydawniczy „Strzelec”.

- WRÓBEL, S., NAWROCKI, R. (2010). *Szkoła jako fikcja i inne szkice z filozofii edukacji*. Wydział pedagogiczno-Artystyczny UAM w Kaliszu, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza.
- ZIELIŃSKA, H. (1996). *Ivan Illich między romantyzmem a anarchizmem pedagogicznym*. Wydawnictwo UMK.
- ZUBELEWICZ, J. (2002). *Filozofia wychowania. Aksjocentryzm i pajdocentryzm*. Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
- ZWIERZCHOWSKI, P. (1997). *Myślenie mityczne w pedagogice w świetle koncepcji mitu Ernsta Cassirera*. Wydawnictwo Uczelniane WSP.

PEDAGOGIKA OGÓLNA W III RZECZPOSPOLITEJ.
ZARYS NURTÓW, ORIENTACJI, KONFERENCYJNYCH DEBAT

STRESZCZENIE

W niniejszym artykule przeanalizowano uzupełniające się role autorów monografii i redaktorów zbiorów w kształtowaniu dziedziny pedagogiki ogólnej w Polsce (1990–2025). Wykorzystując typologię kluczowych orientacji (systemiczno-metodologiczna, hermeneutyczno-aksjologiczna, krytyczno-dyskursywna, dialogiczno-emancypacyjna, holistyczno-metapedagogiczna), w badaniu porównano ukierunkowanie tematyczne poszczególnych publikacji i zbiorów. Pedagogika ogólna w Polsce po 1989 r. rozwijała się w warunkach pluralizmu metodologicznego i różnorodnych tradycji intelektualnych. Lata dziewięćdziesiąte XX wieku oznaczały zwrot w kierunku hermeneutyki, fenomenologii i personalizmu, połączony z krytyką pedagogiki instrumentalnej odziedziczonej po okresie socjalistycznym. Pod koniec lat dziewięćdziesiątych i na początku XXI wieku pojawiły się perspektywy postmodernistyczne, aksjologiczne, egzystencjalne i dialogiczne, skupiające się na subiektywności, wartościach i relacjach międzyludzkich w edukacji. Podejścia historiograficzne i biograficzne podkreślały wzajemne oddziaływanie między biografiami uczonych a ich teoriami pedagogicznymi. Po 2010 r. na znaczeniu zyskała metapedagogiczna refleksja nad tożsamością i metodologią pedagogiki, a także nastąpiła silniejsza integracja interdyscyplinarna z socjologią, psychologią i kulturoznawstwem. W ostatniej dekadzie coraz bardziej widoczne stały się próby stworzenia holistycznych i integracyjnych ram. Analiza ośrodków akademickich wskazuje, że najsilniejsze tradycje pedagogiki ogólnej rozwinęły się na Uniwersytecie Gdańskim, Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II oraz Uniwersytecie Warszawskim, przy znaczącym udziale instytucji z Krakowa, Poznania, Łodzi, Kielc i Warszawy. Ogólnie rzecz biorąc, pedagogika ogólna odgrywa w polskich naukach humanistycznych rolę refleksyjną, krytyczną i integracyjną, przyczyniając się do demistyfikacji mitów ideologicznych oraz poszukiwania kompleksowych ram teoretycznych dla edukacji.

Słowa kluczowe: pedagogika ogólna; Polska; pluralizm metodologiczny; hermeneutyka; fenomenologia; personalizm; pedagogika krytyczna; postmodernizm; pedagogika dialogiczna; aksjologia; historiozofia; interdyscyplinarność; edukacja holistyczna; ośrodki naukowe; dyskurs akademicki; monografie; antologie; typologia; systemika; emancypacja

GENERAL PEDAGOGY IN MODERN-DAY POLAND:
AN OVERVIEW OF TRENDS, DIRECTIONS AND SYMPOSIA

SUMMARY

This paper examines the complementary roles of monograph authors and volume editors in shaping the field of general pedagogy in Poland (1990–2025). Using a typology of key orientations (systemic–methodological, hermeneutical–axiological, critical–discursive, dialogical–emancipatory, holistic–metapedagogical), the study compares the thematic focus of individual publications and edited volumes. General pedagogy in Poland after 1989 developed under conditions of methodological pluralism and diverse intellectual traditions. The 1990s marked a turn towards hermeneutics, phenomenology, and personalism, combined with a critique of the instrumental pedagogy inherited from the socialist period. In the late 1990s and early 2000s, postmodern, axiological, existential, and dialogical perspectives emerged, focusing on subjectivity, values, and interpersonal relations in education. Historiosophical and biographical approaches highlighted the interplay between scholars’ biographies and their pedagogical theories. After 2010, meta-pedagogical reflection on the identity and methodology of pedagogy gained importance, alongside stronger interdisciplinary integration with sociology, psychology, and cultural studies. In the last decade, attempts at holistic and integrative frameworks have become more prominent. The analysis of academic centers shows that the strongest traditions of general pedagogy were developed at the University of Gdańsk, the John Paul II Catholic University of Lublin, and the University of Warsaw, with significant contributions from Kraków, Poznań, Łódź, Kielce, and Warsaw-based institutions. Overall, general pedagogy plays a reflective, critical, and integrative role in Polish humanities, contributing to the demystification of ideological myths and the search for comprehensive theoretical frameworks for education.

Keywords: general pedagogy; Poland; methodological pluralism; hermeneutics; phenomenology; personalism; critical pedagogy; postmodernism; dialogical pedagogy; axiology; historiosophy; interdisciplinarity; holistic education; academic centers; academic discourse; monographs; edited volumes; typology; systemics; emancipation